श्रीमद् भागवत का यह सार
भगवद् भक्ति ही आधार

श्रीमद्भागवत रसिक कुटुंब

UG-11.14- तृतीय सोपान

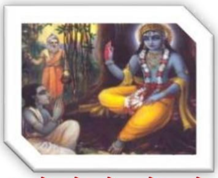

स्व धाम प्रस्थान को देखो हो रहे श्री कृष्ण तैयार।
उद्धृत किए उद्धव समक्ष अद्भुत अनमोल उद्गार।।

नारायणं(न्) नमस्कृत्य, नरं(ञ्) चैव नरोत्तमम्।

देवीं(म्) सरस्वतीं(वँ) व्यासं(न्), ततो जयमुदीरयेत्॥

नामसङ्कीर्तनं(यँ) यस्य, सर्वपापप्रणाशनम्।

प्रणामो दुःखशमनस्, तं(न्) नमामि हरिं(म्) परम्॥

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

एकादशः स्कन्धः

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

उद्धव उवाच

वदन्ति कृष्ण श्रेयां(म्)सि, बहूनि ब्रह्मवादिनः ।

तेषां(वँ) विकल्पप्राधान्य - मुताहो एकमुख्यता ॥ 1॥

विकल्प+प्राधान्य

भवतोदाहृतः(स्) स्वामिन्, भक्तियोगोऽनपेक्षितः ।

निरस्य सर्वतः(स्) सं(ङ्)गं(यँ), येन त्वय्याविशेन्मनः ॥ 2॥

भवतो+ दाहृतः(स्), भक्तियोगोऽ+ नपेक्षितः

त्वय्या+विशेन्+मनः

श्रीभगवानुवाच

कालेन नष्टा प्रलये, वाणीयं(वँ) वेदसं(ञ्)ज्ञिता ।

मयाऽऽदौ ब्रह्मणे प्रोक्ता, धर्मो यस्यां(म्) मदात्मकः ॥ 3॥

तेन प्रोक्ता च पुत्राय, मनवे पूर्वजाय सा ।

ततो भृग्वादयोऽगृह्णन् , सप्त ब्रह्ममहर्षयः ॥ 4॥

भृग्वा + दयोऽ + गृह् + णन्

तेभ्यः(फ्) पितृभ्यस्तत्पुत्रा, देवदानवगुह्यकाः ।

मनुष्याः(स्) सिद्धगन्धर्वाः(स्), सविद्याधरचारणाः ॥ 5॥

पितृभ्यस् + तत्पुत्रा, देव+ दानव+ गुह्यकाः, सविद्या + धरचारणाः

किं(न्)देवाः(ख्) किन्नरा नागा, रक्षः(ख्) किम्पुरुषादयः ।

बह्व्यस्तेषां(म्) प्रकृतयो, रजः(स्)सत्त्वतमोभुवः ॥ 6॥

किम् + पुरुषादयः, बह् + व्यस् +तेषां , रजः(स्)+ सत् + त्वतमो + भुवः

याभिर्भूतानि भिद्यन्ते, भूतानां(म्) मतयस्तथा ।

यथाप्रकृति सर्वेषां(ञ्), चित्रा वाचः(स्) स्रवन्ति हि ॥ 7॥

याभिर्+ भूतानि

एवं(म्) प्रकृतिवैचित्र्याद् - भिद्यन्ते मतयो नृणाम् ।

पारम्पर्येण केषाञ्चित् - पाखण्डमतयोऽपरे ॥ 8॥

प्रकृति + वैचित्र्याद् ,पारम् + पर्येण, पाखण्ड + मतयोऽ+ परे

मन्मायामोहितधियः(फ्), पुरुषाः(फ्) पुरुषर्षभ ।

श्रेयो वदन्त्यनेकान्तं(यँ), यथाकर्म यथारुचि ॥ 9॥

मन्माया + मोहित + धियः(फ्), वदन्त्य+ नेकान्तं(यँ)

धर्ममेके यशश्चान्ये ,कामं(म्) सत्यं(न्) दमं(म्) शमम् ।

अन्ये वदन्ति स्वार्थं(वँ) वा, ऐश्वर्यं(न्) त्यागभोजनम् ।।10।।

यशश्+ चान्ये

केचिद् यज्ञतपोदानं(वँ), व्रतानि नियमान् यमान् ।

आद्यन्तवन्त एवैषां(लँ), लोकाः(ख्) कर्मविनिर्मिताः ।

दुःखोदर्कास्तमोनिष्ठाः(ह), क्षुद्रानन्दाः(श्) शुचार्पिताः ॥ 11॥

दुःखोदर् +कास् +तमोनिष्ठाः(ह)

मय्यर्पितात्मनः(स्) सभ्य, निरपेक्षस्य सर्वतः ।

मयाऽऽत्मना सुखं(यँ) यत्तत् , कुतः(स्) स्याद् विषयात्मनाम् ॥ 12॥

मय्यर् + पितात् + मनः,विषयात् + मनाम्

अकिं(ञ्)चनस्य दान्तस्य, शान्तस्य समचेतसः ।

मया सन्तुष्टमनसः(स्), सर्वाः(स्) सुखमया दिशः ॥ 13॥

सन्तुष्ट+ मनसः(स्)

न पारमेष्ठ्यं(न्) न महेन्द्रधिष्ण्यं(न्),

न सार्वभौमं(न्) न रसाधिपत्यम् ।

न योगसिद्धीरपुनर्भवं(वँ) वा,

मय्यर्पितात्मेच्छति मद् विनान्यत् ॥ 14॥

योगसिद्धी+ रपुनर् + भवं(वँ), मय्यर् + पितात् + मेच्छति

न तथा मे प्रियतम, आत्मयोनिर्न शं(ङ्)करः ।

न च सं(ङ्)कर्षणो न श्रीर्- नैवात्मा च यथा भवान् ॥ 15॥

आत्म+ योनिर्+ न

निरपेक्षं(म्) मुनिं(म्) शान्तं(न्), निर्वैरं(म्) समदर्शनम् ।

अनुव्रजाम्यहं(न्) नित्यं(म्), पूयेयेत्यङ्घ्रिरेणुभिः ॥ 16॥

अनु+ व्रजाम्+ यहं(न्) , पूयेयेत्+ यङ्घ्रिरे+ णुभिः

निष्किञ्चना मय्यनुरक्तचेतसः(श्),

शान्ता महान्तोऽखिलजीववत्सलाः ।

कामैरनालब्धधियो जुषन्ति यत्,

तन्नैरपेक्ष्यं(न्) न विदुः(स्) सुखं(म्) मम ॥ 17॥

मय्यनु+ रक्त+ चेतसः(श्),महान्तोऽ+ खिल+ जीववत्सलाः

कामै+ रनालब्ध+ धियो, तन्नै+ रपेक्ष्यं(न्)

बाध्यमानोऽपि मद्भक्तो, विषयैरजितेन्द्रियः ।

प्रायः(फ्) प्रगल्भया भक्त्या, विषयैर्नाभिभूयते ॥ 18॥

बाध्य+ मानोऽपि, विषयै+ रजितेन्द्रियः, विषयैर्+ नाभि+ भूयते

यथाग्निः(स्) सुसमृद्धार्चिः(ख्), करोत्येधां(म्)सि भस्मसात् ।

तथा मद्विषया भक्ति- रुद्धवैनां(म्)सि कृत्स्नशः ॥ 19॥

सुसमृद्+ धार्चिः(ख्), **करोत्ये+ धां(म्)सि ,रुद्धवै+ नां(म्)सि**

न साधयति मां(यँ) योगो, न सां(ङ्)ख्यं(न्) धर्म उद्धव ।

न स्वाध्यायस्तपस्त्यागो, यथा भक्तिर्ममोर्जिता ॥ 20॥

स्वाध्या+ यस्तपस् + त्यागो, भक्तिर्+ ममोर्+ जिता

भक्त्याहमेकया ग्राह्यः(श्), श्रद्धयाऽऽत्मा प्रियः(स्) सताम् ।

भक्तिः(फ्) पुनाति मन्निष्ठा, श्वपाकानपि सम्भवात् ॥ 21॥

भक्त्या+ हमेकया, श्वपाका+ नपि

धर्मः(स्) सत्यदयोपेतो, विद्या वा तपसान्विता ।

मद्भक्त्यापेतमात्मानं(न्), न सम्यक् प्रपुनाति हि ॥ 22 ॥

सत्य+ दयोपेतो, मद् +भक्त्या +पेत + मात्मानं(न्)

कथं(वँ) विना रोमहर्षं(न्), द्रवता चेतसा विना ।

विनाऽऽनन्दाश्रुकलया, शुध्येद् भक्त्या विनाऽऽशयः ॥ 23॥

विनाऽऽ +नन्दा+श्रुकलया

वाग् गद्गदा द्रवते यस्य चित्तं(म्),

रुदत्यभीक्ष्णं(म्) हसति क्वचिच्च ।

विलज्ज उद्गायति नृत्यते च,

मद्भक्तियुक्तो भुवनं(म्) पुनाति ॥ 24॥

रुदत् + यभीक्ष्णं(म्), मद् + भक्ति + युक्तो

यथाग्निना हेम मलं(ञ्) जहाति,

ध्मातं(म्) पुनः(स्) स्वं(म्) भजते च रूपम् ।

आत्मा च कर्मानुशयं(वँ) विधूय,

मद्भक्तियोगेन भजत्यथो माम् ॥ 25॥

कर्मा+ नुशयं(वँ)

यथा यथाऽऽत्मा परिमृज्यतेऽसौ,

मत्पुण्यगाथाश्रवणाभिधानैः ।

तथा तथा पश्यति वस्तु सूक्ष्मं(ञ्),

चक्षुर्यथैवां(ञ्)जनसम्प्रयुक्तम् ॥ 26॥

मत् + पुण्य +गाथा+ श्रवणा + भिधानैः,

चक्षुर् + यथैवां(ञ्)+जनसम् + प्रयुक्तम्

विषयान् ध्यायतश्चित्तं(वँ), विषयेषु विषज्जते ।

मामनुस्मरतश्चित्तं(म्), मय्येव प्रविलीयते ॥ 27॥

ध्यायतश्+ चित्तं(वँ), मामनुस् + मरतश् + चित्तम्

तस्मादसदभिध्यानं(यँ), यथा स्वप्नमनोरथम् ।

हित्वा मयि समाधत्स्व, मनो मद्भावभावितम् ॥ 28॥

तस्मा+ दसद+ भिध्यानं(यँ),

स्वप्न+ मनोरथम् , मद्+ भाव+ भावितम्

स्त्रीणां(म्) स्त्रीसं(ङ्)गिनां(म्) सं(ङ्)गं(न्), त्यक्त्वा दूरत आत्मवान् ।

क्षेमे विविक्त आसीनश्- चिन्तयेन्मामतन्द्रितः ॥ 29॥

चिन्तयेन् + माम+ तन्द्रितः

न तथास्य भवेत् क्लेशो, बन्धश्चान्यप्रसं(ङ्)गतः ।

योषित्सं(ङ्)गाद् यथा पुं(म्)सो, यथा तत्सं(ङ्)गिसं(ङ्)गतः ॥ 30॥

बन्धश्+ चान्य+ प्रसं(ङ्)गतः

उद्धव उवाच

यथा त्वामरविन्दाक्ष, यादृशं(वँ) वा यदात्मकम् ।

ध्यायेन्मुमुक्षुरेतन्मे, ध्यानं(न्) त्वं(वँ) वक्तुमर्हसि ॥ 31॥

त्वा+ मर+ विन्दाक्ष , ध्यायेन्+ मुमुक्षु+ रेतन्मे

श्रीभगवानुवाच

सम आसन आसीनः(स्), समकायो यथासुखम् ।

हस्तावुत्सं(ङ्)ग आधाय, स्वनासाग्रकृतेक्षणः ॥ 32॥

स्वनासा+ ग्रकृते+ क्षणः

प्राणस्य शोधयेन्मार्गं(म्), पूरकुम्भकरेचकैः ।

विपर्ययेणापि शनै- रभ्यसेन्निर्जितेन्द्रियः ॥ 33॥

पूर + कुम्भ + करेचकैः, रभ्य + सेन् + निर् + जितेन्द्रियः

हृद्यविच्छिन्नमों(ङ्)कारं(ङ्), घण्टानादं(म्) विसोर्णवत् ।

प्राणेनोदीर्य तत्राथ, पुनः(स्) सं(वँ)वेशयेत् स्वरम् ॥ 34॥

हृद्य+ विच्+ छिन्+ नमों(ङ्)कारं(ङ्),

विसोर्+ णवत् ,प्राणेनो+ दीर्य

एवं(म्) प्रणवसं(यँ)युक्तं(म्), प्राणमेव समभ्यसेत् ।

दशकृत्वस्त्रिषवणं(म्), मासादर्वाग् जितानिलः ॥ 35॥

प्रणव+ सं(यँ)युक्तं(म्) , दशकृत् + वस्+ त्रिषवणं, मासादर्+ वाग्

हृत्पुण्डरीकमन्तः(स्)स्थ- मूर्ध्वनालमधोमुखम् ।

ध्यात्वोर्ध्वमुखमुन्निद्र - मष्टपत्रं(म्) सकर्णिकम् ॥ 36॥

हृत् +पुण्डरी+कमन्तः+स्थ , मूर् +ध्वनाल +मधोमुखम् ,

ध्यात् +वोर्ध्व +मुखमुन् +निद्र

कर्णिकायां(न्) न्यसेत् सूर्य - सोमाग्नीनुत्तरोत्तरम् ।

वह्निमध्ये स्मरेद् रूपं(म्), ममैतद् ध्यानमं(ङ्)गलम् ॥ 37॥

सोमाग्नी+ नुत्+ तरोत्+ तरम्

समं(म्) प्रशान्तं(म्) सुमुखं(न्), दीर्घचारुचतुर्भुजम् ।
सुचारुसुन्दरग्रीवं(म्), सुकपोलं(म्) शुचिस्मितम् ॥ 38॥

दीर्घ+ चारु+ चतुर्भुजम् , सुचारु+ सुन्दर+ ग्रीवं(म्)

समानकर्णविन्यस्तस् - फुरन्मकरकुण्डलम् ।
हेमाम्बरं(ङ्) घनश्यामं(म्), श्रीवत्सश्रीनिकेतनम् ॥ 39॥

समा+ नकर्ण+ विन्यस्तस् , फुरन्+ मकर+ कुण्डलम् ,श्रीवत्स+ श्रीनिकेतनम्

शं(ङ्)खचक्रगदापद्म - वनमालाविभूषितम् ।
नूपुरैर्विलसत्पादं(ङ्), कौस्तुभप्रभया युतम् ॥ 40॥

शं(ङ्)ख+ चक्र+ गदा+ पद्म ,नूपुरैर्+ विलसत्+ पादं(ङ्)

द्युमत्किरीटकटक - कटिसूत्रां(ङ्)गदायुतम् ।
सर्वां(ङ्)गसुन्दरं(म्) हृद्यं(म्), प्रसादसुमुखेक्षणम् ।
सुकुमारमभिध्यायेत् - सर्वां(ङ्)गेषु मनो दधत् ।।41।।

द्युमत्+ किरीट+ कटक , प्रसाद+ सुमुखे+ क्षणम् ,सुकुमा+रमभि+ ध्यायेत्

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यो, मनसाऽऽकृष्य तन्मनः ।
बुद्ध्या सारथिना धीरः(फ्), प्रणयेन्मयि सर्वतः ॥ 42॥

इन्द्रिया+ णीन्द्रि+ यार्थेभ्यो , मनसाऽऽ+ कृष्य ,प्रणयेन्+ मयि

तत् सर्वव्यापकं(ञ्) चित्त - माकृष्यैकत्र धारयेत् ।
नान्यानि चिन्तयेद् भूयः(स्), सुस्मितं(म्) भावयेन्मुखम् ॥ 43॥

माकृष्यै+ कत्र, भावयेन्+ मुखम्

तत्र लब्धपदं(ञ्) चित्त - माकृष्य व्योम्नि धारयेत् ।
तच्च त्यक्त्वा मदारोहो, न किं(ञ्)चिदपि चिन्तयेत् ॥ 44॥

एवं(म्) समाहितमतिर् - मामेवात्मानमात्मनि ।
विचष्टे मयि सर्वात्मन्, ज्योतिर्ज्योतिषि सं(यँ)युतम् ॥ 45॥

मामेवात्मा+ नमात्मनि ,ज्योतिर्+ ज्योतिषि

ध्यानेनेत्थं(म्) सुतीव्रेण, युं(ञ्)जतो योगिनो मनः ।

सं(यँ)यास्यत्याशु निर्वाणं(न्), द्रव्यज्ञानक्रियाभ्रमः ॥ 46॥

ध्याने+ नेत्थं(म्), सं(यँ)यास्+ यत्याशु , द्रव्य+ ज्ञान+ क्रियाभ्रमः

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहं(म्)स्यां(म्)

सं(म्)हितायामेकादशस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ 14॥

ॐ पूर्णमदः(फ्) पूर्णमिदं(म्)पूर्णात्पूर्णमुदच्यते

पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते।।

ॐ शान्तिः(श्)शान्तिः(श्)शान्तिः।।